

PERSONALIZMUS A AKTUÁLNE PROBLÉMY SÚČASNEJ BIOETIKY

JOZEF GLASA, Slovenská postgraduálna akadémia medicíny, Bratislava
MÁRIA GLASOVÁ, Katedra psychológie a patopsychológie PdGF UK, Bratislava

GLASA, J. - GLASOVÁ, M.: Personalism and the Topical Issues of Contemporary Bioethic
FILOZOFIA 57, 2002, No 8, p. 565

The personalist approach is an important contribution to the resolution of the relevant problems of contemporary bioethics. After the period of universally expanded principlism, which was followed by its many-sided criticism, the bioethics finds itself unable to act effectively (due to the theoretical and practical defense of the basic values of human life and its dignity). In this situation personalism comes up with new insights, which make finding acceptable resolutions of moral dilemmas of contemporary biomedicine, as well as other natural sciences possible.

Súčasná bioetika sa podľa niektorých autorov (napr. E. Pellegrino; [15]) nachádza v etape krízy. Tá jej takmer znemožňuje dospieť k spoločne zdieľaným, konsenzuálnym záverom pri analýze závažných etických problémov medicíny, zdravotníctva, biológie alebo environmentálnych vied. Stav súčasnej bioetiky je o to závažnejší, že sa k nej niekedy s nádejou upierajú zraky zodpovedných tohto sveta, vedcov i laikov, ba i politikov a zákonodarcov, ktorí od nej očakávajú "osvietenie" a pomoc. Je totiž čoraz ťažšie orientovať sa v množstve informácií a mienok pri riešení zložitých problémov, ktoré ľudstvu na začiatku 3. tisícročia prinášajú aktuálne životné podmienky, ale najmä nebývalý akcelerujúci pokrok v oblasti prírodných vied a nových biotechnológií [13].

V existujúcom pluralizme "populárnych" i "vedeckých" mienok, názorov či filozofických systémov, ktoré sa ponúkajú za základ súčasnej analýzy konkrétnych etických problémov, sa akoby stráca jednotiaci pohľad na človeka, jeho podstatu, zmysel a poslanie v dnešnom svete, ktoré by umožnili dosiahnutie a zdôvodnenie širšieho konsenzu. I pokus o sprehládnenie a "praktické" usporiadanie bioetického uvažovania, ktorý predstavovali v 70-tych rokoch 20. storočia principlizmus (T. L. Beauchamp a J. F. Childress [3]) a "školská bioetika" zavedením štyroch základných (prima facie) princípov bioetiky (tabuľka 1) (žartovne nazývaných aj "Georgetown-ská mantra" bioetiky - podľa známej severoamerickej univerzity, na ktorej autori citovanej "biblie principlizmu" v tom čase pôsobili), narazil na absenciu spoločného antropologického a filozofického základu, ktorý by umožnil definovať a prijať konsenzuálny obsah uvedených princípov (príklad - odlišnosť obsahov, ktoré rozlišujú ľudí premietajú do pojmového obsahu princípu spravodlivosti). Mala ho nahradiť "prevládajúca morálka danej spoločnosti".

Základné princípy bioetiky

1. benefícia (prospešnosť)
2. non-maleficiencia (neškodnosť)
3. autonómia (svojbytnosť)
4. spravodlivosť

Najčastejšie metodologické prístupy, ktoré sa v súčasnosti využívajú pri analýze etických problémov v medicíne a biologických vedách, prípadne vo vedách o životnom prostredí, najmä pri skúmaní etických dôsledkov aplikácie nových objavov genetiky, molekulárnej biológie a nových biotechnológií, možno - podľa nimi najviac zdôrazňovaného hľadiska - stručne zhrnúť v nasledujúcom prehľade ([2], [16]):

1. konzekvencializmus (vrátane utilitarizmu) - pri etickom hodnotení zdôrazňuje dôsledky daného konania (správania, postupu); **utilitarizmus** hodnotí dosiahnutie maximálneho súhrnu dobra pre maximálny počet zúčastnených osôb (tzv. utilitaristický kalkul);

2. deontológia - zdôrazňuje hľadisko splnenia morálnej povinnosti;

3. etika cnosti - zdôrazňuje dôsledky daného konania na charakter (osobnosť) konajúcej osoby;

4. etika ľudských práv (tzv. individualistický liberalizmus) - všima si hľadisko individuálneho nároku na dané dobro, ktorý predpokladá rešpektovanie a plnenie zo strany spoločnosti (skupiny);

5. komunitarizmus - uprednostňuje hľadisko spoločného dobra;

6. etika starostlivosti (angl. care ethics) - všima si pri etickom hodnotení konania prednostne hľadisko medziľudských vzťahov (zvlášť významná je v prostredí súčasného feminizmu);

7. "prípadová etika" - etické hodnotenie je založené na posúdení konkrétneho prípadu v porovnaní a v kontinuite (následnosti) s riešením predchádzajúcich prípadov, tvoriacich vzorový prípad (precedens);

8. "aktuálne prevládajúca morálka danej spoločnosti", s ktorou sa počíta pri etickom hodnotení v systéme **principalizmu**.

V tejto zložitej situácii je pochopiteľné a potrebné hľadanie východiska, ktoré by umožňovalo na základe dôslednej rozumovej (racionálnej) analýzy vstupovať do účinného a zrozumiteľného dialógu s pluralitným svetom súčasnej bioetiky a pritom vhodne rozvíjať a prezentovať systém názorov a záverov blízkych tým, ktoré sú založené na požiadavkách a princípoch tzv. prirodzeného mravného zákona. Tento významný analyticko-syntetický filozofický prístup, ktorý sa stáva prevažujúcim v súčasnom kresťansky inšpirovanom bioetickom prostredí a úsilí, sa zvyčajne inšpiruje filozofiou **kresťanského personalizmu** (z lat. persona - osoba).

Podľa B. M. Ashleyho a K. O'Rourkeho [2] by malo ísť o "**prezieravý personalizmus**" (angl. prudential personalism), ktorý možno chápať ako teleologickú etiku založenú na prirodzenom mravnom zákone, ktorý stavia na tom, čo v súčasnosti vieme

o prirodzenosti človeka a jej integrálnom naplnení prostredníctvom inteligentných a slobodných volieb konania.

Ľudská prirodzenosť existuje len ako **osoba**, t. j. ako jednotlivec obdarený nezávislou existenciou, ktorá je cieľom sama v sebe a je (prinajmenšom potenciálne) inteligentná a slobodná. Prítomnosť každá ľudská osoba je prítomná v tele. Začína existovať ako jediná bunka (oplodnené ľudské vajíčko - zygota), vyvíja sa do dospelosti a napokon telesne umiera. Podľa kresťanského presvedčenia (a presvedčenia mnohých náboženstiev sveta i mnohých ľudí dobrej vôle) však osoba pri telesnej smrti nezaniká, ale duchovne existuje ďalej a je určená na budúce vzkriesenie v obnovenom tele.

Etika je "personalistická", pokiaľ berie plne do úvahy skutočnosť, že

a) naša ľudská prirodzenosť je vtelená v každom z nás jedinečným spôsobom, má jedinečné osobné dejiny a zvláštny kultúrny kontext;

b) pretože sme obdarení inteligenciou a slobodou, máme úlohu určovať, čím sa stane počas nášho života;

c) nežijeme v izolácii, ale v rozvíjajúcej sa sieti medziľudských vzťahov v danej spoločnosti.

Každý z nás je jedinečnou osobou a súčasne patríme k tomu istému ľudskému rodu a žijeme v tej istej, čoraz viac globalizovanej, hoci multikulturálnej ľudskej spoločnosti. Naše životy sú cestami individuálneho vývinu v snahe dosiahnuť plnú životnú realizáciu, t. j. to, na čo sme určení, povolani počas nášho pozemského života. Počas života preto neustále sledujeme a pokúšame sa dosiahnuť určité **ciele** - ako to aj individuálni ľudia, aj ako členovia/členky ľudskej spoločnosti. Tieto ciele sú na jednej strane určované tým, že

1. všetci máme spoločnú ľudskú prirodzenosť, všetci túžime po šťastí, všetci máme určité potreby dané našou ľudskou a psychologickou štruktúrou;

2. všetci žijeme v určitej spoločnosti, ktorá má svoje vlastné tradície a kultúru, ktoré do istej miery obmedzujú našu vlastnú perspektívu, no na druhej strane

3. do značnej miery rozhodujeme slobodne o tom, ako sa naplnia naše vrodené a kultúrou podmienené potreby jedinečných, slobodných osôb, konajúcich spolu s inými slobodnými osobami.

Základné **potreby** človeka možno klasifikovať rozličným spôsobom. V tabuľke (2) je uvedená klasická klasifikácia podľa A. J. Maslowa [14] a novšia klasifikácia potrieb podľa B. M. Ashleyho [1]. V každom jednotlivcovi sú však dimenzie potrieb navzájom úzko prepojené a obsahujú komplex prirodzených a kultúrou podmienených potrieb.

Rozum nám umožňuje poznať, ako máme slobodným a zodpovedným konaním dosiahnuť naplnenie našich ľudských potrieb, daných našou prirodzenosťou.

Etika prirodzeného mravného zákona je založená na poznaní ľudskej prirodzenosti v danom konkrétnom historickom období a je otvorená do budúcnosti vzhľadom na prehlbovanie tohto poznania.

Klasifikácia základných ľudských potrieb	
A. J. Maslow (1970) - potreby	B. M. Ashley (1972) - dimenzie
Fyziologické potreby	Biologická dimenzia
Potreba bezpečia, príslušnosti	Psychologická dimenzia a lásky
Potreba ohodnotenia, porozumenia	Sociálna dimenzia a lásky
Potreba seberealizácie, kontemplácie a kreativity	Spirituálna alebo kreatívna dimenzia

Personalistická etika musí byť realistická a historicky vnímaná, preto sa nemôže zakladať iba na akýchsi morálnych ideách alebo abstraktných hodnotách, ktoré by boli definované na základe čírej obrazotvornosti alebo intuície. Aby bola konzistentná s prirodzeným zákonom a zjavením, ako ho pozná Biblia a kresťanská tradícia, musí sa zakladať na skutočných príkladoch historických ľudí, ktorí dosiahli vo svojom živote integrálne ľudské naplnenie, a musí byť overená prínosom týchto ľudí k spravodlivému a pokojnému životu ľudského spoločenstva. Pokiaľ by sme nevedeli, že tento spôsob morálneho života sa už podarilo niekomu uskutočniť, ostával by čírym snom.

Kresťania veria, že týmto historickým modelom pravej humanity je v prvom rade osoba Ježiša Krista. No nielen to, keďže Ježiš prisľúbil a uskutočnil "zoslanie Ducha, ktorý vás vyučí všetkej pravde" (Jn, 16, 13-15), kresťania môžu spoľahlivo nájsť aktuálny model svojho mravného úsilia, osobu živého Ježiša Krista, prítomného v Cirkvi. V osobách svätých je nielen Kristus zvlášť prítomný a aktualizovaný pre to-ktoré historické obdobie, ale príklady svätých umožňujú aj v iných kultúrach a náboženstvách identifikovať osobnosti podobné Ježišovi. Tieto osoby sú svedectvom pôsobenia Ducha Svätého v svetovom ľudskom spoločenstve, čo poukazuje na jednotu celého ľudstva, ktoré smeruje do Božieho Kráľovstva.

V Biblii sa realistické, praktické úsilie pochopiť a uskutočniť to, čo dobrý Boh od nás v živote očakáva, nazýva "múdrosťou". Táto biblická múdrosť sa prejavuje aj v cnosti prezieravosti. Ide nielen o samotnú opatrnosť, ale o aktuálne plánovanie, riadenie životných rozhodnutí v konkrétnej situácii, v ktorej sa daná osoba nachádza, a to so zreteľom na integrálne naplnenie jej ľudského poslania.

Pre prezieravú personalistickú etiku nie je moralita čírou poslušnosťou voči daným pravidlám, ale skôr múdrosťou potvrdzujúcou život, ktorá inteligentne hľadá primerané, konkrétne konanie/správanie, ktorým by sa dosiahli osobné a spoločné ľudské životné ciele. Aj keď rešpektuje mravné zákony, pravidlá alebo princípy, uvedomuje si, že sú záväzné preto, že pomáhajú viesť našu slobodu k "integrálnemu ľudskému naplneniu". Skutočnosť, že existujú určité základné potreby, ktoré má každý človek, a preto aj určité základné problémy morálneho rozhodovania, ktoré viac - menej každý človek musí vo svojom živote uskutočňovať, je jedným z dôvodov na vypracovanie etiky ako systematickej vednej disciplíny.

Prezieravý personalizmus požaduje, aby sa morálna správnosť/morálne dobro alebo nesprávnosť/zlo ľudského konania posudzovala v odpovedi na otázku: "Ako toto konanie v celom jeho kontexte prispeje k rastu danej osoby a iných osôb v spoločnosti?" Pre kresťana je v konečnom dôsledku touto spoločnosťou Božie Kráľovstvo.

Ako jedna z foriem teleologickej etiky (t. j. etiky všímajúcej si cieľ daného konania, skutku) prezieravý personalizmus začína analýzu mravného rozmeru daného skutku z pohľadu na konečný cieľ ľudského života, ktorým je plná, integrálna sebarealizácia ľudskej osoby vo vzťahu k Bohu, k iným ľuďom a k svetu. Etika však okrem samotných cieľov ľudského konania skúma aj vhodnosť a slobodnú voľbu **prostriedkov** na dosiahnutie týchto cieľov. Pre morálne posúdenie daného konania nestačí len jeho vonkajšia charakteristika, ale z kresťanského pohľadu je rozhodujúci jeho vnútorný motív. Ľudia niekedy nemôžu uskutočniť to, pre čo sa rozhodli. Avšak konkrétne slobodné rozhodnutie má samé osebe veľký vplyv na rozhodujúceho sa jednotlivca: upevňuje alebo kriví mravný charakter danej osoby. Kresťan by sa teda vždy mal pri rozhodovaní pýtať: "Urobí ma tento skutok viac takým človekom, akým bol Ježiš?"

Rozumné, citlivé konanie vo vzťahu k základným ľudským potrebám, ktoré všetky musia byť naplnené, aby jednotlivec dosiahol plnú ľudskú realizáciu, znamená konanie v súlade s ľudskou prirodzenosťou, danou človeku Stvoriteľom, čo je vlastne rešpektovanie prirodzeného mravného zákona. Evanjelium pre kresťanov potvrdzuje správne chápanie ľudskej prirodzenosti a pozýva veriaceho k väčšiemu šťastiu, ktoré spočíva v jeho účasti na živote Troj-jediného Boha.

Pri konkrétnom **morálnom rozhodovaní** je potrebné zvážiť tri skutočnosti [2]: 1. či dané konanie má správny cieľ; 2. či dané konanie je efektívnym a samo osebe mravne dobrým prostriedkom na dosiahnutie tohto cieľa; 3) či konkrétne okolnosti a motivácia daného konania zodpovedajú mravnému poriadku.

Prezieravý personalizmus je "personálny", pretože zakotvuje morálne normy v dôstojnosti a v základných dobrách ľudskej osoby. Je "prezieravý", pretože si všima, nakoľko je to len prakticky možné, okolnosti (podmienky) daného konania a proporcionalitu jeho dôsledkov. Možno ho v stručnosti vyjadriť nasledovným pravidlom: "Konaj to a len to, čo je vhodným prostriedkom na dosiahnutie najvyššieho dobra - poznania a lásky Boha, seba samého a ľudskej spoločnosti v čase a vo večnosti."

Personalistická etika v posledných desaťročiach významne prispieva k celosvetovej debate o kľúčových, "horúcich" témach bioetiky [2]. Najdôslednejšie a azda najvýraznejšie sa prejavuje v teologicko-filozofických dielach súčasného pápeža Jána Pavla II, v jeho encyklikách, v práci katolíckych ústavov a centier bioetiky a centier pre problematiku manželstva a rodiny, ako aj v početných dokumentoch Učiteľského úradu Cirkvi (vrátane nedávno vydaného *Katechizmu katolíckej Cirkvi*) - a to zvlášť významne a prínosne v oblasti morálnych problémov manželstva, zodpovedného rodičovstva, rodiny, ľudskej sexuality [9], zdravia a choroby, telesného a duševného postihnutia a utrpenia, smrti a umierania [8], ale aj v originálnom riešení všetkých "praktických problémov" súčasnej bioetiky ([5]; [7]). Neoceniteľný je však aj jej príspevok v oblasti sociálnej náuky Cirkvi, chápania "sveta práce", ľudských práv [4] i mnohých iných problémov, ktoré sa dotýkajú životných otázok súčasného človeka - ako jednotlivca i ako člena užšieho alebo širšieho, až globálneho ľudského spoločenstva. Podrobnejšia analýza spomínaných problémov presahuje vymedzený priestor tohto príspevku.

Pozoruhodný je prínos personalizmu pre obrodu psychológie, zvlášť pre riešenie morálnych (etických) problémov, ktoré charakterizujú jej pôsobenie v súčasnom pluralistnom kultúrnom prostredí, ako aj príspevok psychológie k lepšiemu poznaniu psychologickéj dimenzie života a "ľudskej prirodzenosti" súčasného človeka. V podrobnostiach odkazujeme na nedávno publikované informatívne prehľady ([9]; [10]; [11]; [12]).

LITERATÚRA

- [1] ASHLEY, B. M.: "A psychological model with a spiritual dimension." In: *Pastoral Psychology*, 23, 1972, s. 31-40.
- [2] ASHLEY, B. M. - O'ROURKE, K. D.: *Health care ethics: A Theological Analysis*. Washington D. C., Georgetown University Press 1997.
- [3] BEAUCHAMP, T. L. - CHILDRESS, J. F.: *Principles of biomedical ethics*. 4th edition. New York, Oxford University Press 1994.
- [4] GLASA, J. - GLASOVÁ, M.: "Ľudské práva v podmienkach zdravotnej starostlivosti". In: *Medicínska etika & Bioetika* (Bratislava), 6 (3-4), 1999, s. 6-10.
- [5] GLASA, J.: "Praktický prístup k riešeniu etických problémov v ošetrovateľskej praxi." 7, 2000, č. 1-2, s. 6-13.
- [6] GLASA, J.: "Personalizmus a bioetika." In: *Acta medica christiana slovacca*, 8, 2001, č. 1-4, s. 26-31.
- [7] GLASA, J., GLASOVÁ, M.: "Therapeutic cloning of man?" In: *J. Health Management and Public Health*, 5, 2001, č. 3-4, s. 29-35.
- [8] GLASOVÁ, M., KLUSOVÁ - KRIŽANOVÁ, L.: "Umierajúci adolescent: problém sprevádzania". In: *Medicínska etika & Bioetika*, Bratislava, 6 (1-2), 1999, s. 13-14.
- [9] GLASOVÁ, M.: "Psychologická a pastoračná starostlivosť o osoby s homosexuálnou orientáciou." In: *Acta medica christiana slovacca*, 6, 1999, No. 3-4, s. 29-30.
- [10] GLASOVÁ, M.: "Personalistická psychológia na prahu 20. storočia." In: *RaŇ*, 3 (9), 2000, č. 2, s. 20-25.
- [11] GLASOVÁ, M.: "Morálne otázky psychológie. Personalistický príspevok k vybraným problémom". (DuBois, J. M. (Ed.), University Press of America Inc., Lanham - New York - London, 1997); *Medical Ethics & Bioethics*, 7, 2000, No. 1-2, s. 21.
- [12] GLASOVÁ, M.: "Morálne otázky psychológie v perspektíve personalizmu." In: *Acta medica christiana slovacca*, 8, 2001, č. 1-4, s. 9-26.
- [13] LO, B.: *Resolving ethical dilemmas: a guide for clinicians*. Baltimore, Williams & Wilkins 1995.
- [14] MASLOW, A. J.: *Motivation and personality*. New York, Harper & Row 1970.
- [15] PELLEGRINO, E. D.: "The metamorphosis of medical ethics. A 30-year retrospective." In: *JAMA*, 269, 1993, č. 9, s. 1158-1162.
- [16] TAYLOR, C., DAVIS, D.: *Interdisciplinary curriculum in clinical ethics*. Part II. *Schools of Medicine & Nursing*. Washington D. C., Georgetown University, late Winter & Spring 2000.

doc. MUDr. Jozef Glasa, CSc.

SPAM

Limbová 12

833 03 Bratislava

SR

e-mail: glasa@upkm.sk

PhDr. Mária Glasová, PhD.

Katedra psychológie a patopsychológie PdGF UK

Moskovská 2, 3

813 34 Bratislava

SR